

MÄLESTADES ABEL NAGELMAAD

9. V 1926–1. II 2013

1. veebruaril 2013 lahkus meie hulgast Tartu vanema põlvkonna kirjandus-teadlane ja bibliofiil Abel Nagelmaa. Ta oli sündinud 9. mail 1926 Võrumaal Räpina vallas Kurekülal taluperes. Lahtise peaga pesamuna sai lugemise selgeks juba viieaastaselt ja raamatuhuvilises peres sirgudes jõudis ta ruttu väärtkirjanduse juurde. Nagelmaa õppis Raadama algkoolis ja Petseri gümnaasiumis. Nooruk oli sunnitud uue Nõukogude okupatsiooni alguses end mõne aja Petseri kandis varjama, sest oli 1944. aasta Saksa mobilisatsioonist pääsemiseks astunud omakaitseesse ja saadetud Tallinna politseipataljoni õppekompaniisse. Terane gümnaasist leidis paopäevil rakendust õpetajana Ojavere algkoolis. Et ta lahingutes polnud osalenud, siis õnnestus tal legaliseeruda. Nagelmaa

töötas veel ühe õppeaasta (1945–1946) kodukandi Räpina keskkoolis.

1948 sai ta Tartu 6. keskkoolist lõputunnistuse ja kuldmedali, mis võimaldas abiturientidel sisseastumiseksamiteta minna edasi õppima mis tahes Tartu ülikooli teaduskonda. Nagelmaa valis kirjanduse kui ammu meelisaiala. 1948–1953 oli ta eesti filoloogia üliõpilane, Karl Taevi, Juhan Käosaare ja Villem Altoa jünger, ning jäi pärast kõrgkoolidiplomi saamist ülikooli aspirantuuri (1953–1956). Uurimisteema juurde jõudis aspirant mitme teguri koosmõjul. Tulevase bibliofiili esimesed oma raamatud olid olnud 1939. aastal Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuse odavmüügilt ostetud näidendid, Schilleri „Röövlid” ja „Wilhelm Tell”. Teatrisse oli noormees meeldunud juba Petseri gümnaasiumi tertsiaanina, kui nägi Tallinna draamateatri ringreisietendusi (lummavad, hingenõrivad, on ta neid iseloomustanud ühes hilisemas intervjuus). Ülikooli diplomitöö oli käsitletud realismi tulekut XIX sajandi lõpu eesti kirjandusse. Vilde oma kriitilise realismiga oli üks neid meie suuri surnuid, kes oli armu leidnud isegi 1940. aastate lõpu, 1950. aastate alguse vulgaarmarksistlikus õhustikus; ka juhendaja Käosaar tegeles Vilde ajalooliste romaanidega. Nii saigi Nagelmaa teemaks Eduard Vilde näidendilooming. Teatrihuvi hoidis üleval ka Vanemuise teater, mille etendustest kirjutama hakanud Nagelmaast kujunes üks arvestatavamaid teatrikriitikuid 1950. aastate lõpu ja 1960. aastate Tartus. Kandidaadi väitekiri jäi siiski kaitsma-

ta nagu nii mõnelgi teisel tolleaegsel aspirandil, kes polnud piisavalt sitke kohaneja.

Nagelmaa asus aspirantuuri kolmaastaku lõpu aegu tööle Tartusse Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonda. 1958–1959 oli ta muuseumi teadussekretär, sellelt kohalt tõrjutuna mõnd aega ka bibliograaf. Käsikirjade osakonnas, praeguses Eesti kultuuriloolises arhiivis, oli kauaaegse juhataja Mart Lepiku ümber koondunud kõrgfiloloogiline seltskond, kes pidas tähtsaks tegelikku tööd ja eruditsiooni. Võimalus töötada arhivaalide keskel, kolleegideks Eva Aaver, Leo Anvelt, Rudolf Põldmäe, Liis Raud, Leenu Siimisker, Ülo Tonts, Aarne Vinkel jt, oli inspireeriv: Nagelmaa kirjutas kirjandus- ja teatriarvustusi, artikleid Vilde maailmavaatest, kirjandustöekspidamistest, teatritegevusest, näidendite lavasaatusest jm, publitseeris kirju, koostas koos J. Käosaare ja L. Rauaga albumi „Eduard Vilde sõnas ja pildis” (1966) ning üllitas sisuka valimiku „Eesti näidendeid” (1971, koos Ants Järvega). Siis ja edaspidi avaldas Nagelmaa artikleid teistegi XIX–XX sajandi eesti kirjameeste kohta (L. Anvelt, M. Jürna, M. Kampmaa, O. Kruus, K. E. Sööt, E. Vaigur jt). Aastatel 1969–1972 oli Nagelmaa kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonna juhataja. Omal soovil lahkumine sellelt kohalt oli taas tegelikult sundkäik: ideoloogiavalvurid panid Nagelmaale süüks liiga tihedat suhtlemist pagulaskirjanikega, nt Bernard Kangroga.

Järgmised üksteist aastat teenis Nagelmaa leiba Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjandusajaloo sektori nooremteadurina; tegelik töötamiskoht Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas siiski säilis. Mart Lepiku haigestumise tõttu oli Kirjandusmuuseumis takerdunud Friedrich Reinhold Kreutzwaldi kirjavahetuse väljaandmine. Kui Lepik 1971. aasta lõpus suri, asus 1972. aasta kevadel loodud tööühm – L. Raud,

E. Aaver ja A. Nagelmaa – Lepiku poolelijäänud tööd jätkama. Kreutzwaldi kirjavahetuse kuuest köitest olid veel ilmunuta esimene ja viimane; esimene köide ilmus 1976 ja kuues (koostajateks lisaks Nagelmaale ka E. Aaver ja H. Laanekask) 1979. Tervikuna võeti Kreutzwaldi kirjade väljaanne eesti humanitaaride poolt tänuga vastu ja leidis ka ametlikku tunnustust: 1982 pälvisid selle koostajad Eesti NSV riikliku preemia.

Selleks ajaks oli Nagelmaa juba asunud uue töö kallale: Kirjandusmuuseumis täiendamist ja viimistlemist ootava väljaande „Otto Wilhelm Masingu kirjad J. H. Rosenplänterile 1814–1832” juurde, mis oli soiku jäänud, kui põhikoostaja Leo Anvelt oli 1969 pensioneerunud. Sellegipoolest jätkas Anvelt mõne aja pärast tööd, kaasa tegid ka Aaver ja Laanekask. Kui Kreutzwaldi korrespondentsi puhul oli Nagelmaa trükiks ette valmistanud ja kommentaaridega varustanud teatud sõnumikegruppe, nagu nt Kreutzwaldi kirjavahetus seoses etnograafilise andmetiku kogumisega Peterburi Teaduste Akadeemia jaoks (I köites) või suhtlus J. Hurdaga (VI köites), siis nüüd jäi tema õlgadele kõigi kirjatextide trükiks ettevalmistamine, s.t Masingu originaaltekstide edastamine, ja et kirjad on enamasti saksakeelsed, siis ka Anvelti tõlke toimetamine. Tekstoloogitöös võlus Nagelmaad selle mitmekülgsus ja haare: lususalt tuli lugeda gooti šrifti, hästi osata omaaegset saksa keelt ning tunda ajastut ja teatmeallikaid.

Masingu kirjaväljaande ettevalmistamine oli pooleli, kui Keele ja Kirjanduse Instituut direktor Endel Sõgla võimukal viipel 1983. aasta algupoolel koondas kirjandusajaloo sektorist Nagelmaa ja Laanekase, osutades neile kui tekstoloogidele armuliselt töökohta kirjastuse Eesti Raamat teadustoimetuse. Kirjastuses anti Nagelmaale toimetada kahe Johannese, Vares-Barbaruse

ja Semperi kirjavahetus, ka Laanekask sai ülesandeks hoopis midagi muud kui Masingu kirjad. Kumbki leidis siiski võimaluse Masinguga edasi tegelda: Nagelmaa lihtsalt armastusetööna oma vabast ajast, Laanekask teadustööna, olles siirdunud 1983. aasta novembris Tartu ülikooli eesti keele kateedri õppejõuks. Neljaköiteline ja kahe registrivihuga varustatud väljaanne ilmus aastatel 1995–1997 ning selle koostajad pälvisid 1998 Eesti Vabariigi teaduspreemia humanitaarteaduste alal. Eesti Raamatus töötas Nagelmaa kuni aastani 1991. Seal toimetas ta mh ka Forseliuse kirjade tõlget Lembit Andrezeni koostatud raamatus „Kirjamees ja rahvavalgustaja B. G. Forselius” (1991). Mahukas töö Barbaruse ja Semperi kirjavahetuse väljaandmisel jäi paraku pooleli, kuid käsikiri on üle antud Eesti kultuuriloolisse arhiivi ning ootab lõpuleviijat.

Väga tänuväärne, kuid laiemale üldsusele tundmatuks jäänud oli Nagelmaa tegevus bibliofiilina. Aastatel 1982–2002 juhtis ta Tartu Bibliofiilide Klubi tegevust, olles klubiliikme Heino Puhveli sõnutsi selle ühenduse pea ja hing, kes kutsus seltsilisi kokku, koos-

tas tööplaane, tellis koosolekuettekandeid ja pidas neid ka ise. Uue sajandi algusesse jõudnuna oli Nagelmaa 20 aasta jooksul pidanud ligi 40 raamatu-teaduslikku ettekannet. Kahjuks on need jäänud publitseerimata, säilides ainult kuulajate mälus kui põhjalikud ja teaberohked raamatulood. Nagelmaa enda hinnangul oli ta isiklikus raamatukogus XXI sajandi algul umbes 17 000 trükist, valdavalt eestikeelsed. Tema erihuviks olid eesti näidendid, aga ka XX sajandi eesti proosa, kultuuriloolise väärtusega ajakirjad aastani 1944, memuaarkirjandus, kirjandusteaduse, teatri- ja kunstiväljaanded jm. Lahkunu lesk, kirjandusteadlane Silvia Nagelmaa (kursusekaaslased abiellusid aastal 1952) on kogunud eesti luule-, kodundus- ja kokaraamatuid ning nais-teajakirju. Ka Nagelmaade mõlemad tütreid on eesti filoloogid ning raamatu- ja kultuurihuvi on pärandunud lapse- lastelegi. Loodetavasti elab järelpõlvedes edasi ka Abel Nagelmaa kodu-uuri- ja kirk, loodushuvi ja mesinikuoskused, tema terane mõistus, isetu abivalmidus ning päikseline ja sõbralik loomus.

HELI LAANEKASK